

**Ксенија Кончаревћ**

Универзитет у Београду, Филолошки факултет\*\*

Међународни центар за православне студије, Ниш – Србија

e-mail: kkoncar@mts.rs

## ЈЕЗИК И СТИЛ ТЕОЛОШКИХ РАСПРАВА ОЦА ЈУСТИНА ПОПОВИЋА

**Апстракт:** Овај рад представља покушај сагледавања најбитнијих стилистичких обележја теолошких дела аве Јустина Поповића условљених специфичношћу методологије богословља и карактера богословског познања овог новојављеног Оца и Учитеља Цркве, познања заснованог на оврлижењу и светојатинском живљењу, које омогућава човекову заједницу са Богом, ближњима и светом. Спроводи се инвентаризација најмаркантнијих лексичких, морфолошких и синтаксичких средстава која конституишу језичко-стилски израз богословских дела аве Јустина, при чему се пажња обраћа пре свега на средства исказивања експресивности као специфичне црте његовог излагања која проистиче из његовог облагорађења до крајњих граница боголикости.

**Кључне речи:** Лингвостилистика, теоллингвистика, савремени српски језик, језик и стил теолошких дисциплина, Јустин Поповић (1894-1979).

**0.1.1.** Научни стил у области теологије до данас углавном није био предмет комплексних лингвостилистичких испитивања<sup>1</sup>. У српској средини израђена је једна докторска дисертација<sup>2</sup> и објављено неколико радова у којима се идентификују његове доминантне одлике на материјалу енглеског и српског језика<sup>3</sup>. Експресивности теолошког израза, међутим, до сада није поклањана значајнија пажња. И. Кнежевић неке од пројава експресивности у теолошким делима разматра као „атипичне одлике теолошког научног стила“<sup>4</sup>, док ми стојимо на становишту да је емоционално-експресивна обојеност, напротив, једна од формативних карактеристика теолошког израза. У даљем излагању покушаћемо да своју тезу заснујемо и потврдимо на основу анализе најзначајнијег дела једнога од највећих теолога који су писали на српском

\*\* Рад је израђен у оквиру пројекта „Српска теологија у XXI веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историјска и савремена перспектива“, који финансијски подржава Министарство просвете и науке Републике Србије (евиденциони број пројекта ОИ 179078).

1 О теолошком научном стилу у словенском свету за сада постоји само једна монографија издата у Украјини: Бабич Н. *Богословський стиль української мови у контексті стилістичної науки*. Чернівці: Видавничий дім „Букрек“, 2009, као и једна необјављена докторска дисертација одбрањена у Србији, чији је аутор Ивана Кнежевић (*Научни стил енглеског и српског језика у области теологије*. Београд: Филолошки факултет, 2012).

2 Кнежевић 2012а.

3 Кнежевић 2011, Кнежевић 2012б, Кнежевић 2013.

4 Кнежевић 2012а, 105-117.

језику – „Догматике“ оца Јустина Поповића, канонизованог као „преподобни и богоносни отац наш Јустин Ћелијски, Нови богослов и исповедник“, а кога Црква прославља као „најјаснијег тумача догмата обожења“, „тајника обожења“, „равночастног древним Оцима“ (стихире на великој вечерњи), „словесног благовесника Јеванђеља живота вечного“ (стихира на литији), „ум христолик, срце богогоруђе, обитељ љубави, икону боголику, радост Богочовеку, храм богословља (канон, песма 9, тропар 1)<sup>5</sup>, Језик и стил Јустина Поповића раније смо анализирали иа на материјалу његовог дијаријског наслеђа – молитвених и подвижничких дневника<sup>6</sup>, а у овом раду покушаћемо да установимо колико се његов научни израз додирује са оним молитвеним и проповедничким.

**0.1.2.** Стил теолошких наука, уопште узев, показује низ додирних, али и мноштво диференцијалних црта у односу на стил других научних области. Специфична екстра- и интралингвистичка обележја теолошког научног стила условљена су специфичношћу методологије богословља и карактера богословског познања у односу на логичко-епистемолошку природу знања у другим областима науке. Како примећује протојереј Михаил Кардамакис, православна теологија поистовећује се са Православљем уопште, са целокупним животом (догматима, литургијом, подвигом) Цркве, са свим оним што обухвата православно духовно Предање и наслеђе<sup>7</sup>. Отуда се православна теологија „не бави убеђивањем, него сведочи, не противуречи, него исповеда, није одрицање, него потврдни став, пун садржаја за човека и његово спасење. Истинска и доследна православна теологија креће се у простору личног живота, интересује се за човека и његов живот, тражи човека и његово спасење“<sup>8</sup>. Стога је на плану свога језичког израза теологија знатно отворенија, приступачнија поимању далеко ширег круга реципијената него што је то случај са другим научним дисциплинама. У Православљу ништа, па ни теолошка мисао, није индивидуално, не представља став појединца или његово стремљење ка индивидуалном усавршавању, него сачињава феномен еклисијалне природе, који има битијну пуноту и саборни израз у заједници тела Цркве. Сваки теолог у свом стваралаштву иступа као представник Цркве, изражава њено учење, обраћајући се заједници верних, сваком своме ближњем, и тиме им, како запажа прот. Георгије Флоровски, „омогућава, у складу са њиховом одлуком да буду смирени пред Богом и да примају Откривење Његово, учествовање у саборној истини, откривање саборне мере и критеријума свих ствари“<sup>9</sup>. Оваква усмереност теологије изискује и одговарајући стил изражавања. Управо због чињенице да је информација која се пласира намењена широком кругу прималаца, стил теологије треба да презентира садржај у доступној, разумљивој форми, која, наравно, ниуколико не сме да иде на уштрб научности излагања. Поред тога, примаоца је веома често неопходно уверити у истинитост и важност поруке, односно на њега утицати и интелектуално, и емоционално, и волитивно, па се због тога у теолошком стилу неретко примењују и таква емоционално-експресивна средства деловања као што су тропи и стилске фигуре. Такав израз није монолитан нити се његов аутор може свести на једну димензију: теолог је пре свега истраживач, али и проповедник, и уметник речи – ово потоње из разлога што теолошка мисао не може а да се не испољава и изражава „у молитви Богу и славословљењу Његове славе и љубави и доброте и лепоте, тј. у непрекидном

---

5 Србљак 2015, 263-280.

6 Кончаревић 1998.

7 Кардамакис 1996, 14-16

8 Кардамакис 1996, 16

9 Флоровски 1995, 239-251.

молитвено-литургијском општењу са Богом, у лично-црквеном опиту заједничарења са Богом у Христу<sup>10</sup>. „Такво научавање богословља“, по истом аутору, „изражаваће гада пре свега живи опит вере, молитве, смиреноумља пред Божанском тајном Живог и Истинитог Бога и уводиће нас и наше вољне слушаоце у тајну љубави божанске – Љубави Божије према нама и наше љубави према Њему као Богу и Спаситељу и Просветитељу и Обожитељу“<sup>11</sup>.

**0.1.3.** Отац Јустин такође истиче еклесијални, саборни, светотајински и световрлински приступ разматрању питања догматике: „До јединства вере и познања Христа долази се само у заједници „са свима светима“, само саборним животом „са свима светима“, под врховним руководством светих Апостола, Пророка, Еванђелиста, Пастира и Учитеља [...]. Тело Цркве је једно, и има „једно срце“ и „једну душу“. У то једно срце – саборно срце Цркве, у ту једну душу – саборну душу Цркве ми улазимо, и са њима се сједињујемо благодатним дејством Духа Светога, смиравајући ум свој пред светим саборним умом Цркве, дух свој пред Светим Духом Цркве. И тако стичемо у себи непролазно осећање и сазнање да смо једне исте вере у Господа Христа са свима светима – апостолима, пророцима и праведницима. Исте вере у Господа и истог познања о Господу“<sup>12</sup>. У *Предговору* „Догматици“ отац Јустин посебно истиче своје следовање св. Јовану Дамаскину: „Свети Дамаскин је једном за свагда утврдио руководно начело за православне догматичаре, говорећи у предговору свога догматског система „Тачно изложење православне вере“ о својој улози: „Ја нећу ништа своје говорити, него ћу укратко изложити оно што су рекли Божији и мудри људи“. Наводећи ове речи великог и светог богослова ја се, у ништавности и убогости својој, једва усуђујем рећи, да сам се и ја при раду држао овог начела његовог“<sup>13</sup>. Смирење пред саборним Предањем и историјским светитељско-исповедничким опитом и доживљајем Христа Поповић наглашава такође у *Предговору*: „И још додајем у пламеној искрености: према њему (св. Јовану Дамаскину) и осталим Оцима Цркве, философима Духа Светога, ја сам као глувонем; ја муцам (о, да ми је да срочем!) вечне истине Божије са великим Оцима, великим у светости и мудрости, а најпре за чудесним музичарем вечних истина – светим Јованом Дамаскином“<sup>14</sup>.

**0.1.4.** Емоционално-експресивну маркираност теолошког израза оца Јустина илустроваћемо неколиким упечатљивим примерима, који уједно показују и његов однос према богословствовању и богопознању:

Кренут из небића ка свебићу човек путује кроз чудесна тајанства Божија, обучена у чаролике облике вештаства и духа. Што је даље од небића а ближе Свебићу он је све гладнији бесмртности и безгрешности, све жеднији непролазности и вечности. А ка небићу тирански вуче грех, и кроз смрт краде душу похлепно. Сва је мудрост живота: савладати небиће у себи и око себе и утонати сав у Свебиће. Тој мудрости учи философија Духа Светога, јер је она мудрост и знање, благодатна мудрост и благодатно знање о природи бића; а зеница је те мудрости: знање божанског и човечанског, видљивог и невидљивог... Као животворна философија Духа Светога она је једина уметност која из шареног и веома сложеног бића човековог може извајати боголику и

---

10 Јевтић 1989, 10.

11 Јевтић 1989, 18.

12 Поповић 1980, т. 1, 24-25.

13 Поповић 1980, т. 1, 13.

14 Поповић 1980, т. 1, 13.

христолику личност; као наука Духа Светога она је једина наука која самољубиво и осмрћено створење што се човек зове може научити како се савлађује смрт и стиче бесмртност. Стога је православна философија: уметност над уметностима и наука над наукама. (Догм. 1, 9).

Догматика је мозаик своје врсте. Она распоређује и разврстава вечне догматске истине према њиховим својствима, слаже их и сличава према светлости којом зраче, те се на тај начин добија лик Христов у мозаику вечних истина, лик целокупног старозаветног и новозаветног Откривења. Догматске истине су у свему божанске, бесконачне, безграничне и вечне, јер су од бесконачног, безграничног и вечног Бога. (Догм. 1, 12)

Светитељи су живе, ходеће свете врлине. Помоћу њих они стичу Духа Светога, стичу Бога Сина, стичу Бога Оца. Речју: *отројичују се, обогочовечују се*, расту „у човека савршена, у меру раста висине Христове“ (Еф. 4,13). Света, молитвена мисао Цркве благовести: Светитељи су као јарке звезде које украшавају небо Цркве – разним даровима и разним красотама, у правди, у здравоумљу, у храбрости, у разуму. Господ прослави на земљи Светитеље, јер они у телу примише ране и муке; њима украшени и божанским лепотама обдарени, они су као неувенљиви светови, као истинске звезде Цркве – као добровољне жртве. Божанствени Светитељи, управљајући Христовом Црквом као лађом, сачуваше је непотопљивом усред страшних валова злих. (Догм. 3, 267)

Као што музичар, наструнивши харфу, и вешто спајајући дубоке тонове са високима и средњима, производи једну мелодију, тако и Логос – Божија Премудрост, држећи васељену као харфу [...] прекарсно и складно производи један свет и један поредак у свету (Догм. 1, 311).

Ова пуноћа времена, гледана изнутра, из самог времена, означава сазрелост греха у свету, његову претећу пустошност, потпуну усклислост људске природе квасцем греховности, савршену немоћ људске природе да себе собом спасе од греха и смрти, потпуну огрезлост људи у греху, свестрану осмрћеност и поробљеност смрћу. (Догм, 1, 365)

**1.1.** Битно дистинктивно својство теолошког израза оца Јустина Поповића, које има извориште у обавези свакога теолога да следује живом опиту вере и благодатном канону вере, или „канону Истине“, како је говорио свети Иринеј Лионски<sup>15</sup>, јесте изразито фреквентна реализација интертекстуалности – свесног и интенционално мотивисаног коришћења других текстова у ауторском излагању, независно од тога да ли се то чини у форми алузије, цитирања, позајмљивања структуре, експлицитно или имплицитно. Ово маркантно стилско обележје теолошког израза, које се још назива и „туђом речју“ и „полифонијом текста“ (М. Бахтин), суштински извире из метода следовања Откривењу и Предању Цркве у заједници са свима Светима – метода који подразумева „нашу ухристовљеност и одуховљеност, нашу сталну црквеност у богословствовању, нашу католичанскост и саборност“<sup>16</sup>, другим речима, наше живо

---

15 Јевтић 1989, 20.

16 Јевтић 1989, 26.

заједничарење са подвижничко-литургијским животом Цркве, са опитом светих Отаца. Најчешће се у својству прецедентних текстова користе библијски, литургијски (укључујући и химнографске), патристички, текстови свештених канона Цркве, документи из историје Цркве и фрагменти из дела савремених теолога. Међу њима најизразитијим емоционално-експресивним потенцијалом располажу химнографски текстови, цитати из Светог Писма, као и фрагменти из светоотачких дела, као у примерима:

Око чудесне Личности кроткога Утешитеља она (Црква) *молитвено плете раскошне венце своје смирене вере и бгагодатне речитости: Дух святой, светъ и животъ, и живый источникъ умный, Духъ премудрости, Духъ разума, благий, правый, умный обладай, очищаяй прегрешения [...]* (Догм. 1, 180); А молитвена *расклитаност* Цркве као да *врхуни* у стихирѣ, пуној *еванђелског заноса и усхићења: Приидите, людие, триипостасному Божеству поклонимся, Сыну во Отце, со Святым Духом* (Догм. 1, 180); *Погружен молитвено и трепетно у велику тајну боговаплоћења*, свети Атанасије Велики говори: „Ми смо узрок што је Он сишао, и ми смо својим преступом изазвали човекољубље Логоса, те је Господ дошао к нама и јавио се међу људима (Догм. 2, 22); *Из своје пребогате ризнице* Св. Симеон *износи и ово богочовечанско бисерје: „Заповести Христове су као лековито биље. Када благодат Свесветога Духа уђе у човека, она искорењује и уништава страсти једну за другом, док не ослободи сву душу од њих“* (Догм, 3, 556); Омолитвљеном душом својом осећајући снажно свудаприсутност Божију, *богоглагољиви* Давид пева: *Камо поиду от духа твоего, и от лица твоего камо бежу?* (Догм. 1, 97).

Форме интеракције ауторског са текстовима са којима се остварује дијалог могу бити различите – од потпуног преузимања прецедентног текста (цитата), преко позајмљивања кључних лексичких елемената уз измену синтаксичке структуре, до позајмљивања синтаксичке структуре уз непотпуно или парцијално варирање лексичког састава<sup>17</sup>. За теолошки израз аве Јустина приликом експлицитног остваривања интертекстуалности карактеристична је диглосија: ауторски текст обликује се средствима савременог језика, док се прецедентни текст преузима на црквенословенском (често транслитерованом српском ћирилицом), грчком или латинском језику. Ево карактеристичних примера:

Набројавши све догмате претходних Васељенских сабора, свети Оци Шестог Васељенског сабора наређују: «Аще же кто-либо из всехъ не содержитъ и не приемлетъ выше реченныхъ догматовъ благочестия, и не тако мыслит и проповедует, но покушается идти противу оныхъ: тотъ да будетъ анафема, [...] от сословия христіанскаго, яко чуждый, да будетъ изключень и извержень» (Догм, 1, 21); У Господу Христу дате су једном за свагда вся божественныя силы, яже к животу и благочестию, и објављене све божанствене истине спасења, те је Спаситељ на Тајној вечери и могао рећи ученицима Својим: *Вся, яже слышахъ от Отца моего сказахъ вамъ*“ (Догм. 1, 44); Нико и ништа не може поколебати правду Божију, јер правда Јего пребивајет во вјек вјека (Догм. 1, 128); Живећи у свету који у злу лежи, Господ Исус греха не сотвори, ни обретеся лествъ во устехъ его, јер греха у њему нема (Догм. 1, 319); За време кушања у пустињи

---

17 исп. Плисов 2007, 146-153.

Господ Христос је, по светом Иринеју, коначно отерао од себе Сатану, као законито побеђенога (*quasi legitime victum*) (Догм. 2, 488); Пошто је Бог обдарио човека прекрасном душом, то је он знао и добро послушности (*bonum obedientiae*) и зло непослушности (*malum inobedientiae*) (Догм. 1, 270).

1.2. Основна екстралингвистичка обележја теолошког израза оца Јустина, која су идентична са обележјима научног стила других дисциплина јесу прецизност, апстрактност, логичност и објективност<sup>18</sup>. Јустинова „Догматика“, наиме, представља систематско изложење свих битних аспеката православне догматике – тријадологије, христологије, пнеуматологије, антропологије, еклисиологије, са аналитичким прегледом најрелевантнијих схватања сваког конкретног питања у историји богословља, укључујући и она која нису била прихваћена од саборног организма Цркве, али и са изношењем властитих виђења и интерпретација. Пошто је ово дело служило и као универзитетски уџбеник, и са том наменом је стварано, велики део текста има карактер дефинисања, аргументације, сучељавања мишљења. Али о истим питањима у овом делу налазимо и рационално-логичке, и емотивно-поетске исказе, што чемо показати на примеру дефиниције покајања и његове емоционално-доживљајне интерпретације:

Покајање је света тајна у којој хришћанин исповеда своје грехе пред свештеником, и преко њега добија невидљиви опроштај грехова од самога Господа Христа, од саме Цркве, јер је сваки грех – грех против Бога, против Цркве, против људи (Догм. 3, 573).

Својом светом силом покајање руши пакао у човековој души и преводи је у рај. Сведок: покајани на крсту разбојник. Богочовечанском силом Господа Христа света тајна покајања осигурава покајнику победу над свима гресима, и над свима смртима, и над свима ђаволима: руши пакао, узноси у небо, Царство небеско. Нема сумње, човек је свемоћни господар себе и свега свога: јер од њега самог зависи и његов рај и његов пакао, и његова смрт и његово васкрсење (Догм. 3, 572).

Рационално-логичко излагање условљава пре свега висок удео терминологије у вокабулару овога дела<sup>19</sup>. У оквиру терминолошке лексике у Јустиновој Догматици издвојићемо два слоја: а) општенаучне термине, који опслужују већи број научних дисциплина (*анализа, синтеза, разматрање, апстраховати, позитиван, силогизам* и сл.) и б) термине из догматике (*ускостручни, номенклатурни термини*). Значајно место у теолошкој терминологији оца Јустина заузимају интернационализми (превасходно термини пореклом из грчког и латинског језика), са могућим префиксалним и суфиксалним изведеницама које садрже српске форманте (нпр. *икономија, апофатика, катафатика, ипостас, аподиктички, тринитарни, ипостасно, логосност*), што,

---

18 Детаљније о овим обележјима у општенаучном изразу в. у: Васиљева 1976: 11-32; Кожин и др. 1982: 92-93; Митрофанова 1985: 7-27; Троянская 1989: 32-67; Тошовић 2002: 329-338; Цвилинг 1986: 57-64; Цвилинг 1989: 23-40

19 Отац Јустин био је суочен са недостатком адекватних термина за изражавање садржаја које обухвата систематска теологија: „Потребно је да нагласим да сам био принуђен да према својим убогим силама у многоме стварам догматску терминологију коју, делимично, немамо, а уколико постоји није довољно разрађена“ (Догм. 1, 13). У прилог Јустиновом иноваторству иде и чињеница да на савременом српском књижевном језику дела из области догматике готово да није ни било (податке о претходним прегледима догматике у нас в. у: Поповић 1980, 66).

представља показатељ апстрахованости средстава теолошког научног стила, њихове одељености од општеупотребног лексичког састава језика. У питању су јединице којима је својствена нулта функционалностилистичка маркираност и које се не карактеришу емоционално-експресивном обојеношћу.

**2.1.** С тачке гледишта стилске обојености јединица које конституишу Јустинов теолошки израз и доприносе његовој експресивности обратићемо пажњу најпре на лексику црквенословенске провенијенције. Веома је мало термина који немају српски еквивалент:

Бог је *недомислим* за људску мисао (Догм. 1, 75); Бог на може бити предмет људског посматрања, расуђивања и закључака, јер живи изнад сваке људске мисли и *мислимости* уопште. Но једном страном свог *надмислимог* бића Бог је отворен према духу људском, и човековом зазнању утолико доступан уколико је мислени орган човеков способан за *богопознање* (Догм. 1, 82); Божанство је *непостижно* духу људском још и стога што је овај, поред своје ограничености, помрачен и унакажен грехом, те је тиме појачана његова неспособност за правилно познање Бога и често *созерцање* Божанства (Догм. 1, 75); Усавршавајући се у доброты Божијој, хранећи се њоме, човек се *уподобљава* Богу (Догм. 1, 222).

У Јустиновом делу, међутим, запажамо често посезање за лексемама које поседују еквивалент у српском језику (наводимо их у загради, иза курзивом истакнуте црквенословенске лексеме), што аутору омогућава стварање једне посебне, узвишене тоналности богословског промишљања стварности, одељивање сакралног од секуларног, теоцентричног од антропоцентричног виђења света:

Ко *љуби* (воли) Бога и држи заповести Божије, облачи се у *силазећу с висине* силу Духа Светога (која силази с висине), која се не јавља *вештаствено* (материјално), већ као *земна* (овоземаљска) светлост (Догм. 3, 555); Никакав ум, не само људски него и анђелски, не може *постићи* (спознати) Њега, ни језик изразити (Догм. 1, 81); Анђели [...] се крећу у границама своје *богоздане* (Богом саздане) природе (Догм. 1, 237); Боголикост душе састоји се у одражавању *првообраза* (праслике) Божијег у *богообразној* (боголикој) души човековој (Догм. 1, 253); Створен *по образу* (по лику, по икони) тројичнога Божанства, човек се јавља као одражај тога Божанства у најбитнијој сржи свога бића (Догм. 1, 253); Слободним испуњавањем ове Божије заповести човек је имао да покаже да је достојан *блага* (добара) којима га је Господ био обдарио и окружио (Догм. 1, 266); [...] у свако време *просити* (молити се, искати) са вером да Господ дође, настани се у њему, усаврши га и укрепи у свима заповестима својим, да би душа његова постала *обиталиште* (станиште) Господа Христа (Догм. 3, 588); То се постиже благодатним препорођајем човека и свих његових органа *познања* (спознаје) путем упражњавања еванђелских *добродетељи* (врлина) (Догм. 1, 80)

Понекад се у стилогеној функцији користе и архаизми:

Своме богоданом циљу човек несумњиво *грече* ако свако дело душе своје, бића свог, чини у име Божије и ради славе Божије (Догм. 1, 259); *Назначење* и однос човека према видљивој природи Господ Бог је одредио речима својим које је

као прве упутио роду људском (Догм. 1, 259); Да првородни грех није био мајка свих потоњих грехова, да није био бескрајно *пагубан* и ужасан, он не би изазвао онако *пагубне* и ужасне последице (Догм. 1, 278); На њему (догмату о Св. Тројици) је као на непоколебљивом и неразоривом дијамантском темељу сазидан сав чудесни богочовечански *цртог* нашега спасења (Догм. 1, 126)

2.2. Парадоксално, али и у теолошком изразу аве Јустина, као и у његовом литерарном опусу, изражена је склоност ка стварању нових речи – околионализма, који се граде било у складу са творбеним системом, било са нарушавањем творбеног система, било по околионалним творбеним моделима<sup>20</sup>. Тако, уочљиво је присуство деривата са суфиксима *-ост*, *-ње* (*-ање*, *-ење*), префиксима *са-/су-*, *о-*, *без/бес-*, *обез-/обес-*:

Људско биће се *осутелесљује* Богочовечанском телу Христовом (Догм. 3, 564); *Огубављен* губом греха, људски ум је искварио и унаказио своју боголику природу (Догм. 1, 79); У Богочовечанској вери се садрже све богочовечанске свете тајне и свете врлине, које обављају наше *охристовљење*, наше *обогочовечење*, наше *обожење*, наше *отројичење*, и кроза све то – наше спасење (Догм. 3, 211); То је једини начин ... да човек, *обесплођену* грехом природу своју, оплоди бесмртношћу и вечношћу (Догм. 1, 22); Свети Оци називају Бога *безименим*, *многоименим*, *надименим* (Догм. 1, 72); Храњећи се родом овог дрвета, човек је могао и телом остати *безболестан* и *бесмртан* (Догм. 1, 253); У превечном савету Божијем одређено је да се људи спасу *посинаштво* Богу кроз Исуса Христа (Догм. 1, 329); Са премноге љубави своје према људима Бог их Господом Христом оживљава из греховне *осмрћености* (Догм. 1, 330); *Оглављена* човеком као тајанствено тело његово, земља је са свима тварима постала проклета због човека (Догм. 1, 285)

Међу околионалним лексемама у „Догматици“<sup>21</sup> честе су и сложенице<sup>21</sup>:

Свети Васељенски Сабори [...] само једну *свеверност* исповедају, бране, верују, благовесте и *свебудно* чувају: Богочовека Исуса Христа (Догм. 3, 237-238); Из вере, као из *првоврлине*, роје се све свете врлине и све свете тајне (Догм. 3, 211); При његовом *христомудром* духу и ставу, Црква је не само једна него и и једина (Догм. 3, 211); Вечност је *свагдаживот*, због чега се овај појам обично приписује једино беспочетном јестеству (Догм. 1, 95); Ту божанску узвишеност и неприкосновеност Светога Духа наглашава сам Спаситељ када објављује *духотулним* фарисејима да ће се сваки грех и хула опростити људима (Догм. 1, 149-150); *Грехоцентрично* самољубље је постало главна полуга њихове делатности (Догм. 1, 297)

Карактеристично је и низање околионализма, чиме се додатно потенцира новина и актуелност ауторске мисли, настојање да се онеобичавањем израза читаоцу сугерира нови поглед на појаве које су предмет разматрања из перспективе теологије, као у примерима:

---

20 Подробније в. у: Оташевић 2008, 76-90.

21 О њима, на корпусу „Философских урвина“, детаљније в. у: Никитовић 2009.



Свети Оци у ствари непрестано *апостољују* (Догм. 3, 237-238); У висину божанских савршенстава човек може расти једино ако себе подвигом *самоодречне* вере учини *заједничарем* у корену божанских истина Христових (Догм. 1, 22); Циљ је човекова постојања је [...] да постигне обожење целокупне природе своје *заједничарењем* у Божијој природи (Догм. 1, 253); [...] доброта и љубав Божија према људима *врхуне* у Спаситељевом подвигу искупљења (Догм. 1, 222);

**2.3.** У делу оца Јустина наилазимо и на лексеме и синтагме информативно-публицистичке провенијенције, нарочито уколико је њихов садржај усмерен на интерпретацију актуелних збивања и процеса. Овим се постиже живост излагања, превазилажење дистанце између аутора и читалаца, Цркве и шире интелектуалне јавности, на коју он настоји да активно утиче својим порукама:

Вечни живот, који је дат у Личности Господа Исуса, неминовно се *пројецира* и као његово учење (Догм. 2, 734-735); Предавши себе Господу Христу, и живећи у Њему и Њиме, човек постаје сутелесник Христов, *етернизира* душу своју (Догм. 1, 39); Сачињавајући једну *полифонијску целину*, својства Божија нити деле биће Божије, нити нарушавају његово јединство и простоту (Догм. 1, 86); Бог је, на божански тајанствен начин, *и центар, и периферија, и атмосфера* свега што постоји, свега што је постало, т. ј. свега зависнога (Догм. 1, 90).

**3.1.** Теолошки израз оца Јустина Поповића карактерише се и посебним морфолошким обележјима. У питању су пре свега одлике функционисања глаголских форми које обликују дидактичку усмереност његовог дела.

**3.1.1.** Као стилистички маркер најпре се уочава „презент теолошке генерализације“<sup>22</sup>, који се користи као средство актуализације и оприсутњења догађаја из свештене историје. Презент се такође користи при увођењу интертекста, обично приликом цитирања Светог Писма и светоотачких дела, ради означавања говорне радње која се догађала у прошлости:

Човеку, који говори од себе, могуће је грешити, обманути и бити обманут, али васељенска Црква, пошто никада *не говори* од себе него од Духа Божија (којега она непрекидно *има* и имаће за свога учитеља довека), *не може* ни на који начин погрешити, ни обманути, нити бити обманута, веће је подобно Божанском Писму, *непогрешива* и *има* свагдашњу важност“ (Догм. 1, 29); На неискazan и непредстављив начин Отац вечито *рађа* Сина и вечито *производи* Духа (Догм. 1, 165); Светост је својство Божије које показује да се воља Божија у свему *руководи* апсолутном добром, да је њено перманентно стање – потпуно јединство са добром у коме *царује* савршена чистота и *отсутвује* свако зло (Догм. 1, 111); У Цркви *све бива* од Оца кроз Сина у Духу Светом: Отац кроз Сина у Духу Светом *чини све, ствара све, ради све, даје све* (Догм. 1, 126); Свети Симеон Нови Богослов *благовести*: „Као што тело умире када се душа одвоји од тела, тако и душа умире када се Дух Свети одвоји од душе“ (Догм. 3, 473). Смрћу Законодавац зауставља распростирање греха“, *вели* свети Кирил Александријски, „и у самој казни пројављује човекољубље“ (Догм. 1, 348).

**3.1.2.** Стилистички релевантне су и такозване *ми*-форме, што служе као формални маркер идеје саборности као једне од фундаменталних идеја православне еклисиологије која налази одраза и у менталитету чланова Цркве<sup>23</sup>:

Бог *нас* је створио за нетрулежност, а када смо преступили његову спасоносну заповест, Он *нас* је осудио на трулежност смрти, да зло не би било бесмртно; али као многомилиостив, сишавши к слугама својим, и поставши сличан *нама*, Он *нас* својим страдањем избави од трулежности (Догм. 2, 430); Сврх свега, *ми смо дужни држати* првобитно Предање, учење и веру Васељенске Цркве (Догм. 3, 462).

**3.1.3.** Такође се уочавају бројни случајеви функционисања модалних облика, којима се изражава општеобавезност догмата и истиче неопходност поштовања одређених богословских постулата или доктринарних ставова у заједници Цркве:

Отуда Бог чини све што *може штети* својом савршено светом, савршено добром, савршено праведном, савршено мудро, савршено неизменљивом природом. Он *не може штети* нешто што би било у супротности са његовим вечним бићем и неизменљивим својствима (Догм. 1, 122); У Богу су светост и слобода безгранични и неизменљиви, зато Он *не може грешити* ни *постати* несвет (Догм. 1, 124); Као биће савршено и апсолутно добро Бог *не може ни штети, ни бирати, ни чинити* ишта друго осим добра. Воља Божија, зато што је по природи својој највише добро, и то добро – неизменљиво, вечно, савршено, *не може се* у своме добру *мењати, ни усавршавати, ни опадати* (Догм. 1, 109-110); Стећи саборно устројство духа *немогуће је* друкчије него улажењем и уживљавањем у Цркву (Догм. 3, 829).

**3.1.4.** Анализа материјала показује и да је у делу оца Јустина присутна доста висока концентрација придевских образовања са значењем изузетно високог степена својства, што пружа могућност за интензивирање експресивности излагања:

Са *премноге* љубави своје према људима Бог их Господом Христом оживљава из греховне осмрћености (Догм. 1, 365); Свако дело и чудо Христово је *превелико*, и божанствено, и чудесно, али је часни крст његов *чудеснији од свега* (Догм. 2, 421); То је за нас људе *најсавршеније* и *најпотпуније* јединство, свејединство (Догм. 3, 211); Бог је светлост *највиша*, неприступачна, неизречна (Догм. 1, 235).

**4.1.** У „Догматици“ су присутни и елементи емоционално маркиране синтаксе – интерогативне и ексклазивне реченице, које научничко излагање приближавају пастирском и проповедничком:

Шта је Богочовеков подвиг спасења рода људског ако не подвиг опраштања грехова људима? (Догм.2, 720); Бог је нигде и свуда. Шта је несхватљивије за разум од овога? ... Какав разум би примио ово, када не би било вере? И зар не би то изгледало смешно? А немати краја – зар то није теже од сваке загонетке? (Догм. 1, 36); Шта Господ Христос уопште тражи од сваког човека као услов

---

23 О овоме подробније в. Бугајова 2008, 73-77.

идења за Њим? – Једно, само једно: да се одрече себе и узме крст свој (Догм. 1, 37); Тако, свуда долазимо до противречних закључака. Какав мрак, и како је свуда нужна вера! Апостол Павле [...] све је сматрао за трице и штету према *преважноме* познању Христа Исуса Господа свога (Догм. 1, 39); О премудрог промисла Божијег! Он злу вољу претвара у средство спасења верујућих (Догм. 1, 321)

4.2. Специфичности синтаксичког нивоа уочавају се и у високој фреквентности архаичних инверзивних конструкција са постпозицијом конгруетног атрибута, у чијем својству се традиционално користе лексеме семантички релевантне за сакрални текст:

Јер спасти се значи: оживети из греховног мртвила, и ући у *живот нови*, у *живот вечни*, у *живот богочовечни* (Догм. 2, 699); Грехом је човек осмртио себе, и смрт је постала закон за људска бића; рађајући се као човек, Господ Христос изгони из људске природе начело смрти – грех, и обесмрћује сав *род људски* (Догм. 2, 365); Нико и ништа не може поколебати *правду Божију*, јер правда Јего пребивајет во вјек вјека (Догм. 1, 128).

4.3. За Поповићев теолошки израз карактеристично је и коришћење синтаксичких понављања<sup>24</sup>, нарочито у семантички кључним деловима текста. Понављање се може реализовати и на морфемском и лексичком плану (исп. Пипер 1979: 79-85), што се такође често користи као ефектно стилско изражајно средство. У примерима које наводимо наилазимо на комбинована понављања:

Бог је *сав – ум*, *сав – разум*, *сав – дух делатни*, *сав – светлост* (Догм. 1, 105); *Самобитни*, *вечни* Бог има *самобитну*, *премудру* вољу, у којој је *све савршено*, *све апсолутно*, *све неизменљиво* (Догм. 1, 107); По Богочовечанском бићу своме, Црква је *једна и једина*, као што је Богочовек Христос – *један и једини* (Догм. 3, 212); Попут светих Апостола, свети Оци и Учитељи Цркве *херувимски богомудро* и *серафимски ревностно* исповедају *јединство* и *јединственост* Цркве Православне (Догм. 3, 211); Богочовечанска сила Спаситељевих речи спасава ... од силе која *усмрћује*, *умртвљује*, *убија* (Догм. 2, 699); Боголикоост човековог бића и јесте *проеванђеље*, *праеванђеље*, *бесмртно еванђеље*, *неуништиво еванђеље*, *природно еванђеље* свакога човека који долази у свет (Догм. 3, 697).

5. Коегзистенција емоционалности и рационалности излагања, из којих проистиче преплитање одлика научног стила са експресивним средствима која су углавном својствена другим сакралним жанровима (молитва, посланица, проповед) или другим функционалним стиливима (информативно-публицистичком, књижевноуметничком), као што смо показали, чини основно обележје теолошког израза оца Јустина Поповића. На крају, истаћи ћемо и то да се у Јустиновим теолошким делима много више него код других теолога „пробија“ индивидуалност, која је у непосредној зависности од његове духовничке харизме и богословског ауторитета, али која кореспондира и са његовим литерарним афинитетима<sup>25</sup>. Извесно је да лепота, експресивност и емоционалност богословског израза оца Јустина нису пуки украс, него

24 Типологију в. у: Солганик 1973, 58-62

25 О одликама Јустиновог књижевног израза писали смо у: Кончаревић 1998.

да извиру из карактеристика саме теологије као учења упућеног не само уму, него пре свега срцу човеком као органу богопознања.

## Извори

Догм. 1: Поповић, Јустин (1980): *Догматика Православне Цркве*, књ. 1, Београд: Манастир Ћелије. [репринт 1. изд. из 1932]

Догм. 2: Поповић, Јустин (1980): *Догматика Православне Цркве*, књ. 2, Београд: Манастир Ћелије. [репринт 1. изд. из 1932]

Догм. 3: Поповић, Јустин (1980): *Догматика Православне Цркве*, књ. 3, Београд: Манастир Ћелије, 1980. [репринт 1. изд. из 1932]

## Литература

Бугајова 2008: Бугаева, И. В. (2008): *Язык православных верующих в конце XX – начале XXI века*. Москва: РГАУ – МСХА им. К. А. Тимирязева.

Васильева 1976: Васильева, А. Н. (1976): *Курс лекций по стилистике русского языка: научный стиль речи*. Москва: „Русский язык“.

Јевтић 1989: Јевтић, Атанасије (1989): *Методологија богословља, у: Трагање за Христом*. Београд: «Храст», 5-26.

Кардамакис 1996: Кардамакис, Михаил (1996): *Православна духовност*. Атос: Манастир Хиландар.

Кожин и др. 1982: Кожин, А. Н., Крылова, О. А., Одинцов, В. В. (1982): *Функциональные типы русской речи*, Москва: „Высшая школа“.

Кнежевић 2011: Кнежевић, Ивана (2011): Интертекстуалност као дистинктивно обележје научног стила са посебним освртом на теолошке научне радове на енглеском и српском језику. Београд: *Стил*, 10, 213–223.

Кнежевић 2012а: Кнежевић, Ивана (2012): *Научни стил енглеског и српског језика у области теологије. Докторска дисертација*. Београд: Филолошки факултет Универзитета (дактилографисани рукопис).

Кнежевић 2012б: Кнежевић, Ивана (2012): Религијски стил и научни стил у области теологије: сличности и разлике. Београд: *Стил*, 11, 151–161.

Кнежевић 2013: Кнежевић, Ивана (2013): И. Кнежевић, Ускостручни термини у теолошким академским радовима. У: Ј. Грковић-Мејдор, К. Кончаревић (ур.), *Теоллингвистичка проучавања словенских језика = Theolinguistic studies of slavic languages*. Београд: Српска академија наука и уметности, Одбор за српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија, 113–127.

Кончаревић 1998: Кончаревић, Ксенија (1998): Језик и стил дневничких записа Јустина Поповића. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/1, 507-516.

Никитовић 2009: Никитовић, Зорица (2009): Сложенице у „Философским урвинама“ оца Јустина (Поповића). Београд: *Српски језик XIV/1-2*, 557-583.

Лихачов 1987: Лихачев, Д. С. (1987). *Поэтика древнерусской литературы*. Ленинград: Наука.

Митрофанова 1989: Митрофанова, О. Д. (1989): *Научный стиль речи: проблемы обучения*. Москва: „Русский язык“.

Оташевић 2008: Оташевић, Ђорђе (2008): *Нове речи и значења у савременом стандардном српском језику*. Београд: Алма.

Плисов 2007: Плисов, Е. В. (2007): «Чужое слово» в проповеди: интертекстуальность как стилевая черта проповеднического жанра. У: *Церковь и проблемы современной коммуникации. Материалы международной научно-практической конференции (Нижний Новгород, 5 - 7 февраля 2007)*. Нижний Новгород: Нижегородская Духовная Семинария, 141-158.

Пипер 1989: Piper, Predrag (1989): *Funkcije ponavljanja reči u ruskom jeziku*. Novi Sad: *Zbornik Instituta za strane jezike i književnosti*, 1, 79-86.

Солганик 1973: Солганик, Г. Я. (1973): *Синтаксическая стилистика*. Москва: Высшая школа.

Србљак 2015: Србљак, т. 1. Добрунска Ријека: Дабар, 2015.

Тошовић 2002: Тошовић, Бранко (2002): *Функционални стилови*. Београд: „Београдска књига“

Троянская 1989: Троянская, Е. С. (1989): *Обучение чтению научной литературы*. Москва: „Наука“.

Флоровски 1995: Флоровски, Георгије (1995): Откровење, философија и теологија. У: Р. Биговић (прир.), *Православна теологија*. Београд: Богословски факултет СПЦ., 239-251.

Цвиллинг 1986: Цвиллинг, М. Я. (1986): *Общие и частные проблемы функциональных стилей*. Москва: „Наука“.

Цвиллинг 1989: Цвиллинг, М. Я. (1989): *Разновидности и жанры научной прозы*. Москва: „Наука“.

**ЯЗЫК И СТИЛЬ БОГОСЛОВСКИХ ТВОРЕНИЙ О. ИУСТИНА ПОПОВИЧА**

Работа представляет попытку рассмотрения важнейших признаков языка и стиля богословских творений о. Иустина Поповича, в частности, его трехтомной «Догматики», заложившей основы богословской терминологии современного сербского языка. В частности, анализируются особенности, обусловленные спецификой методологии богословия. Автор показывает, что научно-богословскому стилю о. Иустина присущи признаки, не свойственные стилю других научных дисциплин, в первую очередь экспрессивность и эмоциональная окрашенность изложения, вытекающая из потребности закрепления излагаемой информации на эмоциональном уровне, повышения ее воздействия на духовно-нравственные силы читателя. Средства экспрессивизации плана выражения выделяются на лексическом, словообразовательном, морфологическом и синтаксическом уровнях.